чимало пісень і поповнюючи ними свої збірки. У збірці вміщено веснянки, пісні купальські, жниварські, колядки, весільні, хрестинні, козацькі, історичні, рекруцькі, балади, ліричні і побутові. Як бачимо, збірка являє собою майже всі жанри української пісні» [1, с. 252].

Вагомим внеском у фольклорну спадщину Лесі Українки став запис народних пісень, здійснений значною мірою в Ялті 1907–1908 років, що також увійшли до зазначеного вище збірника «Народні мелодії. З голосу Лесі Українки».

Надзвичайно цінною для науковців є також збірка «Колодяженські пісні з рукописного зошита в записах Лесі Українки та Олени Косач» (факсимільне видання рукопису та відтворення тексту), яка вийшла у Луцьку в 2006 р. Це весільні, обжинкові, родинно-побутові пісні, веснянки, колядки тощо [5, с. 5].

Особливою сторінкою у фольклористичній спадщині Лесі Українки стали українські думи. Перебуваючи в Києві, поетеса чула співи лірників у природному для них середовищі ярмарків і базарів, а також на сцені, бо в кінці XIX ст. прогресивні дослідники культури запрошували лірників на свої зібрання, археологічні з'їзди тощо. Наукова література про кобзарство та народний епос, що з'явилися у 70–80-х рр. теж не залишилися поза увагою Лесі Українки. Про захоплення кобзарськими думами, козацькими та історичними піснями ми дізнаємося з її листів до Олени Пчілки, М. Драгоманова, Ф. Колесси.

Як уже було зазначено, Лесі Українці, як нікому іншому, вдалося вплести всі зібрані нею народні скарби у власні твори. Вершиною її творчості вважають драму-феєрію «Лісова пісня», яку називають гімном рідній землі й народу. «Лісова пісня» виникла не на порожньому місці: поетеса добре знала міфологію та демонологію праукраїнців, сама була носієм фольклору.

Знаменною подією у житті Лесі став вихід у світ її поетичних збірок «Думи і мрії», «Відгуки» та перша драматична поема «Одержима», написана у ніч смерті Лесиного друга Сергія Мержинського. В 1904 р. виходить друком ще одна її поетична збірка «На крилах пісень».

Завершилось земне існування поетеси на Кавказі. «В ці останні роки написано багато, і все – твори першорядної ваги: «Ізольда Білорука», «Лісова пісня», «Камінний господар», «Адвокат Мартіан», «Оргія». Леся ніби відчувала, що їй відпущено вже зовсім мало часу, і працювала з неймовірним, нелюдським напруження. Великий талант вимагав виявлення, творчі задуми рвалися у світ» [2, с. 189].

Підкреслити значущість й вагомість народного слова для великої письменниці хочеться словами Климентія Квітки, чоловіка Лесі Українки, який згадував: «За складанням свого збірника застала її остання смертельна стадія її хвороби. Вона диктувала сі тексти ще кілька днів після того, як покинула від знесилення свою останню повість «Екбальганем». Отож її життєва праця, почалась з народної пісні, …скінчилася народною піснею» [4, с. 256].

Отже, можна із впевненістю стверджувати про те, що вплив родини Косачів на становлення української еліти в епоху національного ренесансу став визначальним. Їхня громадянська позиція, родинні традиції, мистецькі здобутки та наукові розвідки сприяли перетворенню українофільської спільноти на національно свідому еліту.

1. *Дей О.* Сторінки з історії української фольклористики / О. Дей. – К.: Наукова думка, 1975. – 271 с. **2**. *Дем'янівська Л.* Леся Українка / Л. Дем'янівська // Історія української дітератури. Кінець XIX початок XX ст.: У 2 кн.: Підручник / За ред. проф. О. Д. Гнідан. – К.: Либідь, 2005. – Кн. 1. – С. 181 247 **3**. *Деркач М.* Народна пісня в житті та творчості Лесі Українки / М. Деркач // Знання і життя. – 1938. – Січень. – Ч. 1. – С. 257–260. **4**. *Квітка К.* Музично фольклористична спадщина Лесі Українки / Климентій Квітка // Спогади про Лесю Українку. – К.: Дніпро, 1971. – С. 245–256. **5**. Колодяженські пісні з рукописного зошита в записах Лесі Українки та Ольги Косач. Факсимільне видання рукопису та відтворення тексту. – Луцьк: Волинська обласна лікарня, 2006. – 154 с. **6**. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах. Том 1 / Укладачі: В. Яременко, О. Сліпушко. – Київ: Видавництво «Аконіт», 2001. – 912 с. **7**. *Огородник І. В., Русин М. Ю.* Українська філософія в іменах: Навчальний посібник / За ред. М. Ф. Тарасенка / І. В. Огородник, М. Ю. Русин. – К., Либідь, 1997. – 328 с. **8**. *Одарченко П.* Леся Українка і українська народна творчість // Одарченко П. Леся Українка: розвідки різних років / П. Одарченко. – К.: Вид-во М. П. Коць, 1994. – С. 62–71. **9**. Піснею народною натхнені (Творча співпраця Лесі Українки та Климента Квітки): Матеріали. Статті. Дослідження. – Луцьк: Волин. обл. друк., 2006. – 144 с. **10**. *Скрипник Т*. Історія роду Драгоманових-Косачів / Тамара Скрипник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mesoeurasia.org/archives/3897. **11**. *Скрипка Тамара* – Рід Драгоманових-Косачів: долі й архіви [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.t-skrypka.name/KosachFamily/FatesArchives.html. **12**. Українка Леся. Зібрання творів: У 12 томах. – Т. 9. Записи народної творчості. Пісні записані з голосу Лесі Українки / Леся Українка. – К.: Наук. думка, 1977. – 433 с. **13**. *Юрій М. Ф.* Політологія / [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/political_science/uriy_politologiya/part5/1201.htm. **14**. *Яросевич Л.* Леся Українка і народна творчість / Любомир Яросевич // Народна творчість та етнографія. – 1963. – № 4. – С. 48–55.

Наталія Цівун

Максим Рильський як поборник української мови та культури

У статті висвітлено міркування Максима Рильського з питань культури мови, історії національної мови українського народу та української літературної мови. Проаналізовано погляди поета на українську мову та українську культуру в цілому.

Thoughts of Maxim Rylskyi about language culture, history of national language and literary of Ukrainian nation are represented in this article. His point of view on Ukrainian language and culture in general is analyzed.

У плеяді блискучих українських поетів та захисників українського слова та культури XX століття почесне місце займає Максим Рильський. Він, прекрасно володіючи всіма засобами народної мови, довів «з усією переконливістю факту, що українська мова має все потрібне для повного, художнього висловлення як ідей, образів, емоцій, що органічно зросли як на рідному українському ґрунті, так і в інших культурах: від культур Сходу до… французького класицизму» [1, с. 600]. Учені, які присвятили життєвому і творчому шляху Максима Рильського монографічні дослідження (С. Басикало, Г. Колесник, І. Білодід, Л. Новиченко, І. Ільєнко та ін.), відзначають, що життя поета – взірець служіння Україні, своєму народові.

Масштабність постаті Максима Рильського і його творчого впливу в історії української літератури, та й історії української культури загалом, настільки значна, що художня спадщина поета, а також його перекладацька діяльність були і залишаються постійним об'єктом уваги літературознавців (О. Білецький, Ф. Неборячок, В. Борщевський, С. Крижанівський, С. Шаховський, С. Басикало, Л. Новиченко, В. Громова, П. Хропко, І. Ільєнко та ін.), фольклорознавців (О. Дей, Ф. Лавров, М. Сиваченко, В. Новак та ін.), мовознавців (Г. Колесник, І. Білодід, С. Єрмоленко, А. Супрун та ін.).

Мета нашої розвідки показати неординарність постаті Максима Рильського, в особі якого українська мова й українська культура мала палкого захисника у 20–60 роках XX століття.

Так, у середині XX ст. Максим Рильський написав вірші «Мова» (квітень 1956 р.) і «Рідна мова» (1 грудня 1958 р.), які сьогодні на двадцять третій річниці незалежності України звучать також актуально. Д. Павличко у статті «Муки чистоти» відзначав, що поет виступив з віршем «Рідна мова» весною 1959 р., коли почався новий наступ на українську мову, коли був підкинутий новий закон, за яким українським батькам надавалося право вибирати для своїх дітей школу з рідною або російською мовою навчання, прочитавши його замість промови на з'їзді письменників [6, с. 310]: «*Як гул століть, як шум віків*, *Як бурі подих, рідна мова, Вишневих ніжність пелюстків, Сурма походу світанкова, Неволі стогін, волі спів, Життя духовного основа. Цареві блазні і кати, Раби на розум і на вдачу В ярмо хотіли запрягти Її, як дух степів гарячу, І осліпити, й повести На чорні торжища, незрячу»* [8, с. 218–219]. Це «вперше в радянській українській поезії прозвучала така нищівна критика трьохсотлітнього лінгвоциду української мови і його виконавців» [5, с. 314]. На жаль, сьогодні знову, на думку Д. Павличка, керівництво нашої держави не може «збагнути, що то значить для нації бути собою, їм здається, що досить одягнути в національні регалії і забезпечити харчами країну – це й буде щастя для нації, а мову й культуру можна знову топтати, можна навгоду великому сусідові зректись історії, своєї душі і жити невільниками в своїй державі» [6, с. 314].

Однією із прикмет творчості Максима Рильського є «органічний зв'язок натхнення українського поета з культурою світовою, включеність його художнього мислення в загальнолюдську сферу» [6, с. 303]. Так, у статті «Вшир і вглиб» Максим Рильський розкрив тематику ставлення молоді до культурної спадщини, до культурного життя світу. Щоб переконати читача (слухача), що розвиток світової культури, зокрема літератури, – «це процес, це нерозривний ланцюг, із якого не можна викинути ні однієї ланки без шкоди для справи» (Рил., XX, XVIII, с. 624), автор створив період зі структурою ССЦ, у якому використовує ***64 антропоніми*** – імена та прізвища видатних діячів української, російської та зарубіжної літератури: «*Коли я думаю про велич* ***Пушкіна, Шевченка, Міцкевича, Байрона, Гейне, Гюго, Петефі,*** *коли я звертаю зір далі в глибину віків і виникають передо мною живі – так, живі! – постаті* ***Гете, Шекспіра, Данте,*** *давніх грецьких трагіків, // то я відчуваю гордість, що я людина, що я ходжу по тій землі, по якій ходили ці велетні, готуючи для нас незліченні багатства нашої культури*. *Саме так: нашої культури. // Бо ж* ***Софокл****, і* ***Гете****, і* ***Пушкін****, і* ***Гоголь****, і* ***Шевченко****, і* ***Лев Толстой****, і* ***Достоєвський –*** *діяльні учасники нашого культурного життя, бо без них не можна собі уявити ні нашого сьогодні, ні нашого завтра, без них не моголо бути ні* ***Лесі Українки****, ні* ***Франка,*** *ні* ***Коцюбинського****, ні* ***Блока****, ні* ***Маяковського****, ні* ***Ромена Роллана****, ні* ***Джозефа Конрада****, ні* ***Стефана Цвейга,*** *ні* ***Ліона Фейхтвангера****, ні* ***Гійома Аполлінера****, бо на ґрунті, зораному ними, виросли буйні квіти творчості* ***Чехова, Горького, О. М. Толстого, Шолохова, Фадєєва, Лєонова, Коласа, Купали, Яновського, Довженка, Тичини*** *– всіх наших сучасників, аж до наймолодших. Скажу прямо, не боячись парадоксальної гостроти: коли б не було* ***Гомера*** *та* ***Архілоха****, то не було б і* ***Айтматова, Кулешова, Малишка; без Сааді, Хафіза, Війона*** *не було б* ***Межелайтіса, Турсун-Заде, Расула Гамзатова****; без* ***Діккенса*** *не було* ***б Доде, Короленка, Паустовського****; без* ***Плавта*** *не було б не тільки* ***Островського*** *і* ***Карпенка-Карого****, але й* ***Марка Твена*** *та* ***Остапа Вишні****… Я зумисне зіставляю далекі імена, зумисне викликаю усмішку в читача:* ***Гомер*** *–* *і* ***Айтматов****!* ***Війон –*** *і* ***Расул Гамзатов****!* ***Архілох*** *–* *і* ***Кулешов*** *чи* ***Малишко!*** *// А це не смішно, це серйозно. Розвиток світової культури, зокрема літератури, – це процес, це нерозривний ланцюг, із якого не можна викинути ні одної ланки, без шкоди для справи* [10 с. 624]. Отже, активно використовуючи імена світової культури поряд із національними, Максим Рильський послідовно відстоював концепцію розвитку національної культури, за якою українська словесність – невід'ємна складова європейської культури.

Такий підхід Максима Рильського простежується і в поетичних творах. Наприклад, описуючи роль народної пісні у розвитку поезії і музики, автор у вірші «Шипшина» проводить паралель між шипшиною і трояндою. Як з шипшини виросли усі культурні сорти троянд, так і з народної пісні виросла музика Бетховена, Чайковського, Лисенка, Леонтовича, Шопена, Римського-Корсакова, поезія Шевченка, Лесі Українки, Пушкіна, Гейне: «*Із пісні, з пісні виросли* ***Бетховен, Чайковський, Лисенко та Леонтович, Шопен*** *із пісні виріс, чародій,* ***І Римський-Корсаков****, казкар поважний, Із пісні – як троянда із шипшини!* ***Шевченко й Леся*** *виросли із пісні, До неї* ***Пушкін*** *спраглий припадав, Живився* ***Гейне*** *піснею народу, – // І хто ж її насміліться зрубати, Під корінь хто безсмертну підітне?»* [8, с. 289]. У наведеному прикладі автор використовує 10 антропонімів, але у цьому тексті важлива не кількість, а спосіб їх уведення у текст. Власне, через антропоніми відбувається «постійне нагадування читачам, що український народ за своєю історією та духовною оригінальністю такий же, як чеський чи польський, як будь-яка інша європейська державна нація» [6, с. 312]. Як правило, антропоніми за своєю суттю мають ідентифікувати й диференціювати об'єкт, а тому вживаються переважно в однині. Множинна їх форма здебільшого стає показником семантизації з певною стилістичною, художньо-естетичною метою. Так, наприклад, у їх семантиці можуть виражатися етнічні і соціальні ознаки: «*Це ж в'яжуться дедалі, то міцніш Міста, народи, землі і держави, Це ж новочасні миру голуби – Оці лункі, стрімкі аероплани, Які на дужих раменах несуть Не атомну, а чи водневу зброю, А мирних, працьовитих, невсипущих* ***Іванів, Янів, Жанів, Гансів, Джонів, Марій і Мері, Катерин, Катрін****, // – І в грудях розливається тепло, І прагнуть руки рідної роботи!»* [8, с. 149]. Максим Рильський використав у цьому періоді ампліфікацію імен *Іван, Катерина, Марія* невипадково, оскільки вони найпопулярніші серед народів Європи. Так, антропонім Іван засвідчують усі слов'янські мови: російська, болгарська – *Иван*, білоруська – *Іван*, *Янка*,

Ясь, польська – *Jan* (*Iwan*), чеська, словацька – *Jan*, *Ivan*, верхньолужицька, нижньолужицька – *Jan*, македонська – *Иван*, *Іован*, словенська – *Ivan*, у французів – *Жан*, у німців *Йоганн* (пестливе – *Ганс*), у англійців і американців – *Джон*, в італійців – *Джованні* <…> [4, с. 157]. Через ці імена-символи читач відчуває, як національне існує поряд із загальнолюдським, приходить до усвідомлення діалектичного зв'язку між усіма складовими частинами людської культури в її національних виявах [6].

Максим Рильський – це не тільки поет, який мав незвичайний дар довершеного поетичного виразу думки й почуття. Це і науковець, для якого мова була предметом постійного зацікавлення і наукового пізнання упродовж усього життя. У його особі «українська мова мала майстерного користувача – оратая на поетичному, перекладацькому, публіцистичному полях української культури, оригінального мовотворця, проникливого вченого, статті, рецензії, опонентські вигуки і зауваження якого були глибшими, точнішими, ніж фахових мовознавців» [5, с. 312]. Вчений-мовознавець постійно звертався до проблем нормативності різних мовних одиниць і явищ структури української мови, шляхів подолання негативних наслідків потужної українсько-російської міжмовної інтерференції, а також питань культури художньої мови. Так, звернемося до статей «Про мову» (надрукована вперше у «Літературній Україні» 1939 р.) та статті «Розмова про мову» (надрукована вперше у газеті «Література і мистецтво»). У першій – Максим Рильський зазначав, що «є наївна думка, ніби одно слово тої чи іншої мови можна передати одним словом мови сусідньої. А ви от візьміть для прикладу і звірте, як несхоже побудовані в мовах англійській, французькій, німецькій хоч би елементарні речі, як оголошення чи вивіска лікаря або адвоката, написи в поїздах та ін.! Синтакса – душа мови. Про це ніби зовсім забули. Мислять здебільшого в російських синтаксичних схемах, і то ступаючи не в сліди Пушкіна, Толстого, Горького, а в сліди пересічної, знебарвленої, мимоволі похапливої, а тому й не дуже дбайливої <…> газетчини» [9, с. 348]. У другій – автор вказував, що «синтакса наших письменників збивається раз у раз на просте калькування, механічне відтворення – слово по слову – російських зворотів. Ми глибоко шануємо мову Пушкіна і Толстого <…>, але ж хіба це дає нам підстави заперечувати, що мова Шевченка і Лесі Українки має свій запах, свій колорит і що секрет того запаху, того колориту полягає передовсім у с и н т а к с і, у своєрідному комбінуванні, розкладі, керуванні, погодженні слів» [9, с. 363]. Визначимо лише деякі порушення граматичних конструкцій, на які звертав увагу вчений, аналізуючи твори деяких письменників: 1) ігнорування вживання форми давального відмінка чоловічого роду на *-ові, еві, -єві*, а натомість перевага форм *-у,-ю*; 2) вживання прийменника *у* в розумінні *біля, коло, при* («у рояля»…); 3) випадки порушення під впливом російської мови норм синтаксичного керування (наприклад, «зрадив *мені* милий» замість «зрадив *мене* милий», «дякую *вас*» замість «дякую *вам*»); 4) порушення у ступенях порівняння типу: «він (вона, воно) *сильніш* за мене», тоді як граматичні норми диктують: «він сильніший, вона сильніша, воно сильніше *за* (*від*) мене (*ніж* я, *як* я)» та інші [9, с. 361–362]. Граматичні кальки обмежують авторську думку, призводять до руйнації структури української мови. Через узвичаєність і непомітність вони важко піддаються викоріненню [7].

Неодноразово звертався Максим Рильський і до проблем перекладу, оскільки переклади, на думку вченого, – «знаряддя спілкування між народами, знаряддя поширення передових ідей і обміну культурними цінностями» [9, с. 239]. У цілій низці праць, зокрема «Чехов по-українському», «Переклади звучать чудово», «Жуковський-перекладач», «Проблему художнього перекладу», «Українські переклади «Слова»…», «Ми й сусіди», «Украинские классики на русском языке» та інших, автор зупиняється на типових «небезпеках та труднощах, які чигають на перекладача». Наприклад, 1) міжмовних омонімах: О. Засенко перекладає рядок із Крилова: *В тіні розквітлий васильок*…, але ж російський «василек» – українська волошка, а «васильками» звуть у нас інші квіти (рос. базилик); 2) розбіжність у роді іменників. Так, бельгійський поет Шарль ван Лемберг у поезії «Дощ» (у французькій мові – це іменник жіночого роду**)** малює його у вигляді «чарівної дівчини в струмистому, вкритому блискітками плащі». А українською і російською дощ – чоловічого роду. Тому і В. Брюсов, і М. Рильський, які переклали цей твір, змушені були дати дощ у вигляді прекрасного юнака; 3) несхожість зображуваного в оригіналі життя (людей, побуту, пейзажу, відносин тощо) та інші. Перекладач, на думку Максима Рильського, стоїть перед двома небезпеками: «або підкорити рідну мову іншомовній стихії, або, навпаки, нарядити мову перекладу в дуже національні, специфічно національні шати». Як приклад першого, називає спробу В. Брюсова «звук у звук» передати «Енеїду» Вергілія. Ця технічно блискуча робота не стала набутком масового читача. Отже, «переклад художньої літератури,– доводить Рильський,– тільки тоді здійснює свою функцію, коли це переклад творчий, коли він доходить до читача, коли він є фактом рідної літератури» [9, с. 266–372].

Максим Рильський зробив великий внесок у дослідження мовостилю як українських, так і зарубіжних письменників, зокрема Шевченка, Куліша, Старицького, Франка, Лесі Українки, Черемшини, Тичини, Пушкіна, Чехова, Міцкевича та інших. Проте шевченківська тема займає чільне місце як у доробку вченого-мовознавця, так і поета. Тільки у 60-х роках XX ст., коли відзначалося 100-річчя з дня смерті Кобзаря і 150-річчя з дня народження, він опублікував понад 30 доповідей, статей, виступів, передмов, присвячених творчості великого поета. Діапазон цієї роботи надзвичайно широкий – від фундаментального дослідження «Шевченко – поет-новатор» (1964) до передмови монографії Акопа Салахяна «Озброєний пророк», виданої вірменською мовою в Єревані [3, с. 266]. Максим Рильський істотно поглибив «розуміння місця Кобзаря в історії української літературної мови. На його думку, Т. Шевченко, як ніхто інший з українських письменників, сприяв оновленню та збагаченню виражально-зображальних можливостей української літературної мови, демонструючи зразки неперевершеної поетичної майстерності Кобзаря у використанні засобів звукопису, індивідуальних тропів і фігур, різних лексико-стилістичних розрядів, у побудові синтаксичних конструкцій, в особливостях віршування тощо» [7]. Поетична Шевченкіана Максима Рильського також багата і різноманітна: це вісімнадцять віршів повністю присвячених Кобзареві та його творам – від широкого ліро-епічного полотна поета – віршованої повісті із кріпацьких часів на Правобережній Україні «Марина» (1933)» до «близько тридцяти згадок про нього, вкраплених у поеми, цикли й вірші, де ці рядки несуть важливе ідейно-естетичне навантаження (переконливий тому приклад – перша строфа славнозвісного «Слова про рідну матір» – про землю, яку «сходив Тарас малими босими ногами»)» [3, с. 263–267].

Таким чином, Максим Рильський як представник української еліти – поет, вчений-лінгвіст, лексикограф, перекладач, культуролог, громадський діяч, – розумів, як важливо зберегти мову для майбутніх поколінь, стверджуючи, що мова – це «життя духовного основа». Все своє життя він мужньо підносив українське слово, популяризував його не тільки в Україні, а й у всьому світі.

1. *Булаховський Л. А.* Максим Рильський поет-патріот: Вибрані праці: в 5-ти т. / Леонід Арсенійович Булаховський. – К.: Наукова думка, 1977. – С. 594–600. **2**. «Великий гранослов свого народу…» (До 95-річчя з дня народження М. Т. Рильського) / [С. Я. Єрмоленко, Н. Г. Сидяченко, Л. О. Ставицька, К. І. Бойко] // Мовознавство. – 1990. – № 3. – С. 3–11. **3**. *Ільєнко І. О.* Жага. Труди і дні Максима Рильського: документальний життєпис / Іван Ільєнко. – К.: Дніпро, 1995. – 413 с. **4**. Культура української мови: Довідник / С. Я. Єрмоленко, Н. Я. Дзюбишина-Мельник, К. В. Ленець та ін.; За ред. В. М. Русанівського. – К.: Либідь, 1990. – 304 с. **5**. *Мацько Л. І.* Українська мова в освітньому просторі: [навч. посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»] / Любов Мацько. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 607 с. **6**. *Павличко Д. В.* Мука чистоти / Дмитро Павличко // Літературознавство. Критика: у 2-х т. – Т. І: Українська література – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2007. – С. 307–314. **7**. *Пелипась М. І.* Лінгвістична діяльність Максима Рильського: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Таврійський національний ун-т ім. В. І. Вернадського / Микола Іванович Пелипась. – Сімферополь, 2007. – 22 с. **8**. *Рильський М. Т.* Зібрання творів: У 20-ти томах / М. Рильський. – К.: Наукова думка, 1983. – Т. IV: Поезії (1949–1964). – 423 с. **9**. *Рильський М. Т.* Зібрання творів: У 20-ти томах / М. Рильський. – К.: Наукова думка, 1987. – Т. XVI: Фольклористика, теорія перекладу, мовознавство. – 600 с. **10**. *Рильський М. Т.* Зібрання творів: У 20-ти томах / М. Рильський. – К.: Наукова думка, 1987. – Т. XVIII: Публіцистика 1953–1964. – 600 с.

Тетяна Чужа

Українська література як предмет наукових досліджень Юзефа Третяка

У статті проаналізовано загальні тенденції і методологічні підходи у науковій рецепції явищ української культури, історії та літератури польським літературознавцем Юзефом Третяком (1841–1923). Акцентовано точки дисонансу українського та польського патріотичних дискурсів кінця XIX – початку XX ст.

The article analyzes the general trends and methodological approaches in scientific reception of Ukrainian culture, history and literature by the Polish literary critic Józef Tretiak (1841–1923). The dissonance points of Ukrainian and Polish patriotic discourses of the late XIX – early XX century are accented.

У польській культурно-політичній свідомості XIX ст. Україна, Литва і Білорусь входили до меж Польщі як невід'ємні частини. Поняттю батьківщини у часи існування несуверенних форм державності (князівства Польського, Царства Польського) у загальній свідомості поляків відповідали культурно-географічні простори так званої «історичної Польщі» періоду перед першим поділом. Було очевидним, що Польщу утворюють землі усіх трьох частин, які потрапили під владу іноземних держав у результаті поділів. Учасники січневого повстання 1863–1864 рр. також уявляли собі Польщу територіально великою державою. Однак утопічними виявилися їхні пропозиції відновлення Польщі із демократизованими і модернізованими соціальними стосунками, які самі повстанці вважали достатньо привабливими для залучення українського народу. Загалом текстам пізніших періодів часто властива критичність щодо поглядів української історіографії і нової літератури, що саме формувалися, коли вони дисонували із традиційною польською патріотичною картиною минулого.

На думку Григорія Вервеса, на початку 80-х років XIX ст. лінія ідеологічного поділу проходила вже не між етносами, народами чи націями, а між консерваторами і лібералами, з одного боку, та революційними демократами, з іншого [2, с. 102]. Натомість Тімоті Снайдер у фокус наукового вивчення поставив процес увиразнення української ідеї у загальному контексті народження модерних української, литовської і білоруської націй. Він вважає, що українська модерна національна політика виникала у поступовому виокремленні з польського національно-визвольного руху і протистоянні російській великодержавній ідеї. Учений ставить процеси, що відбувалися наприкінці XIX ст. в Україні, на один рівень з об'єднанням Італії чи Німеччини. Але так само наголошує на польсько-українському антагонізмі тих часів: «Поляки прагнули відтворити Річ Посполиту такою, якою вона виглядала для них у викривленому дзеркалі модерної націоналістичної уяви; українці прагнули розбити це дзеркало, розплавити його на друзки й витворити щось нове» [5, с. 159]. Безсумнівним є те, що провідну роль у процесі зародження модерного уявлення про національність як мовно-політичну спільноту відігравало утвердження української національної культури, створеної на ґрунті народної мови, що прокладало шлях до думок про національну державу – як найвищий ідеал політичного буття нації. Боротьба між народами в Україні точилася не тільки на економічному рівні, як переконливо показав Даніель Бовуа [1], а й на ідеологічному. Намагатимемося простежити, якою мірою це протистояння ідей відобразилося на науковій діяльності Юзефа Третяка у контексті польського українознавчого дискурсу останньої чверті XIX ст.

Утворення Київського університету святого Володимира у 1834 р. на навчальный базі Кременецького ліцею забезпечило успадкування ним не тільки тамтешніх наукових і педагогічних надбань, а й традицій польського національного протистояння царській Росії. Адже «Волинські Афіни» були ліквідовані владою саме через участь його викладачів та учнів у листопадовому повстанні 1830 року, а студенти-поляки Київського університету взяли згодом діяльну участь у постанні січневому. Серед діячів останнього активним був і Юзеф Третяк (1841–1923), родом із волинської полонізованої шляхти, майбутній професор кафедри української літератури Ягелонського університету. 21-річним юнаком під час Січневого повстання 1863 р. він виконував функції заступника комісара Київського воєводства і коменданта Києва. Щоправда, повстання на Україні закінчилося поразкою не в останню чергу через соціальний антагонізм польської шляхти й українського